

MUSTAFA KÖK¹ İLE NURETTİN TOPÇU ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Hazırlayan: Emrah EKER*

İslami İlimler Dergisi'nin, Sosyoloji disiplininin Türkiye'deki serüvenine odaklandığı bu özel sayısında merhum Nurettin Topçu'ya (1909-1975) yer vermemek büyük bir eksiklik sayılırdı. Filozofluğunun yanı sıra bu toprakların havasını derinden soluyan ender şahsiyetlerden biri olarak şüphesiz o bir sosyologdu da. Velûd bir yazar olarak ortaya koyduğu çalışmalarının ve dahi mümtaz şahsiyetinin henüz bu coğrafyada hak ettiği ilgiyi gördüğü pek söylenemez. Tabii bu noktada, Sorbonne Üniversitesi'nde birincilikle bitirdiği doktora eğitimi sonrası, üniversitede kalma ve hocalık yapma teklifini memlekete hizmet etme sevdası ile reddeden Nurettin Topçu'yu ülkesine döndüğünde üniversite kadrolarına layık görmeyen dönemin çarpık zihniyetinin -bu topraklarda Hoca'ya yönelebilecek ilgi ve alâkayı asgari düzeyde tutmaya dönük- ortaya koyduğu gayreti de anmadan geçmek bir diğer eksiklik olurdu.

Maziye fazla takılmadan, bugünün gençlerine, genç akademisyenlerine, Nurettin Topçu ile tanışmamış, onu yeterince tanıyamamış olanlara veya onun hakkında daha fazla malumat sahibi olmak isteyenlere yönelik Hoca'nın doktora tezi ve en meşhur eseri olan *İsyân Ahlak'ını (Conformisme et Révolte)* -Musa Doğan'la beraber- tercüme eden, ona talebe olmuş, onunla aynı meclislerde bulunmuş ve akademik hayatı Hoca ile şekillenmiş olan Mustafa Kök Bey'le bir söyleşi gerçekleştirdik. Açıkçası söyleşiye başlarken bu kadar uzun soluklu bir görüşme olacağını ön görmemiştik. Ancak Mustafa Bey'in Nurettin Topçu hakkındaki geniş bilgi ve birikimiyle birlikte söyleşi bu hacme ulaştı ve biz tarihe eksik bir not düşmemek adına hemen hemen hiçbir cümleyi zayı etmeme endişesiyle bu mülakatı sizlerle paylaşmayı görev bildik.

Var Olmak isimli eserin son sayfalarında yer alan *Damlalar* başlıklı yazısında Nurettin Topçu "Üç kişiye el uzatınız: Hastaya, garibe, muhitinde anla-

1 Mustafa Kök, 1946 Elbistan doğumlu. İlkokulu Akbayır'da -eski adı "Til"-, Ortaokulu Elbistan'da, Lise'yi Gaziantep'te okudu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden 1969'da mezun oldu. Askerlik görevini ifa ettikten sonra, Ocak 1972 yılından itibaren Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli liselerde felsefe öğretmenliği ve idarecilik yaptı. 1986-1987'de ünlü şairimiz Bahaeddin Karakoç yönetimindeki *Dolunay Dergisi'nin* yayın heyetinde bulundu. 1987 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Felsefe ve Mantık Öğretim Görevlisi olarak intisap etti. Aynı zamanda 1991 yılında bu üniversitenin Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'nde Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümü'nü kurdu. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1990 yılında yüksek lisansını "*Nurettin Topçu'da Din Felsefesi*" başlıklı teziyle, 1996 yılında doktora'sını ise "*Bergson Mistisizminin Problemleri*" başlıklı tezi ile tamamladı. 1997-2006 yılları arası Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Felsefe Öğretim Üyesi olarak görev yaptı. Ağustos 2006'da emekli olan Mustafa Kök evli ve dört çocuk babasıdır.

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, e mail: emraheker3@hotmail.com

şılmayan bedbahta (talihsize)” der. Bizim arzumuz da, kendi coğrafyasında kıymeti henüz yeterince anlayamamış olan bu güzide insanın tarihine ve talihine ufak da olsa dokunabilmektir.

*

Emrah Eker: Hocam öncelikle Nurettin Topçu'nun aile hayatına dair bir soru yönelterek başlamak isterim. Ali Birinci Hece Dergisi'ndeki bir yazısında Hoca ile ilgili olarak şu hatırasını aktarır;

“Bu çehrede hep tefekkür ve hüznün vardı. En hüzünlü zamanına bir gün yeğeni Emre Topçu Ersoy Pasajı'na girdiği zaman rastladım. Onu görünce te-bessüm ederek;

- *Topçuzâdelerin halefi, dedi. Sonra sesinde gizli büyük bir hüznüle;*

- *Benim halefim yok, dedi. Ben de büyük bir acı duydum ve dilimin ucuna kadar geldiği halde ‘Sizin halefiniz bizleriz’ diyemedim.”*

Siz de şahit olmuş muydunuz hiç buna benzer bir hayıflanmaya? Gerçi Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in kızı ile kısa süreli bir evliliği oldu ancak sonrasında yeniden bir aile hayatı kurmayı neden düşünmedi, bir bilginiz var mı?

M. Kök: Hayır, ben o kabil bir hayıflanmasına şahsen rast gelmedim. Ama daha çok yakınında bulunan talebelerinin şahitliğinden bildiğimiz şey, Nurettin Topçu'nun aileye çok önem verdiği ve emekliliğine yakın yıllarda -1970 gibi- yeğenlerinin geleceği için mevcut ahşap evi yıktırarak yerine betonarme bir ev yaptırdığıdır. İlk ve tek eşi olan Hüseyin Avni Ulaş Bey'in üvey kızı Fethiye Hanım'dan boşandıktan sonra yeniden evlilik düşündüğüne dair bir tanıklığa rast gelmedim. Hoca çok bağılılık gösterdiği annesiyle bir “çekirdek aile” teşkil etmiş ve ömrünü yanlış hatırlamıyorsam ondan da dört yıl önce tamamlamıştır, Allah rahmet eylesin!

Fakat keşke Ali Birinci dostumuz, biraz daha cesur davranıp o sözü söyleyebilseydi. Çünkü gerçekten, en başta külliyatının editörlüğünü de yapan Dr. Ezel Erverdi ile Prof. İsmail Kara olmak üzere, bütün sadık talebeleri onun evlâtları ve “halefleri” olmuştur.

E. Eker: Orhan Okay, Nurettin Topçu'nun hocalığı ile ilgili olarak şunları söyler: “1949-1950 yıllarında onun başka bir yönü ile karşılaştım: Hocalığı. Vefa Lisesi'nde felsefe derslerimize geliyordu. Muallim olarak başlangıçta biraz haşin, sert ve müsamahasız bulduğum Topçu'da, zamanla öğrencilerine karşı duyduğu derin ve gerçek sevgiyi keşfettim. Müsamaha kabul etmez görünen disiplin zihniyetinin arkasında talebesini seven, iç hayatına girebilen, daha mü-himi bir talebe için o çok sıkıcı felsefe derslerini sevdirebilen bir hoca idi.”

Gerçekten de hâlâ Felsefe dersleri öğrenciler için en sıkıca derslerden biri olarak dile getirilir. Siz de pek çok önemli ismi yakından tanıdınız, bunlar arasında Nurettin Topçu'yu bir hoca olarak farklı kılan özellikleri neydi veya nelerdi?

M. Kök: Ben Nurettin Topçu'yu "resm  hoca sıfatıyla" meslek hayatının 35. yılında, yani zirvesindeyken 1969 baharında tanıdım. 1966 kışından beri Ŗahsen de tanıyor, çok sık giden ilk halkadan olmasam da *Hareket Dergisi* yazıhanesinden biliyordum. Fakat 1969 baharında, ben felsefe son sınıf  ğrencisi iken, kendisi de bir felsefe doçenti olarak İstanbul Erkek Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya devam ediyordu. O sırada pedagojik uygulama dersleri vesilesiyle onu sınıfta takip etme fırsatı buldum. Tabii, sırf Nurettin Topçu'nun sınıftan da talebesi olmak için bu liseyi seçtiğimi eklemeliyim.

Bir ay felsefe ve mantık derslerine kendisiyle birlikte girip  ıktım. Merhum Orhan Okay'ın dediğ  kadar "baŖlangı ta" da olsa "haŖin ve sert" tabiatına Ŗahit olmadım, fakat "müsamaha kabul etmez" olduğu Ŗ phesizdi. Meselâ, bir ders esnasında sıranın birinde l kayt ya da gevŖemiŖ halde oturduklarını g rd ğu anlaŖılan iki talebesini "*burası kahve değil*" diye ikaz ettiğini hatırlıyorum. Bir baŖka örnek; bir mantık dersinde idik ve kendi yazdığı mantık kitabından bir bölümü anlattı. Sanırım on-on beŖ dakika kadar vakit kalmıŖtı ki, sözlü sınav yapmak istedi. Cebinden not defterini çıkardı, bir öğrencinin adını okudu, ayağa kalkıp tahtaya kadar gelen çocuğa bir soru sordu, cevap alamadı. Bir daha, yine cevap alamadı.   nc y  de sordu mu hatırlamıyorum, yerine geçirdi ve deftere bir not yazd ğımı gördüm. İkinci bir  ğrenci de aynı Ŗekilde cevap vermeden mahcup Ŗekilde oturdu. Ondan sonrakiler ayağa kalkıp "* alıŖmadım hocam*" diyerek ve tahtaya gelmeden yerlerine oturdular. Hoca isim okumaya devam etti, geriye kalan öğrencilerin de tümü aynı mazereti beyan ettiler. Böylece sanırım 20-25 kadar öğrencinin hepsini yoklama yaptı. Ders zili çaldı, birlikte çıktık. Öğretmenler odasına geçerken gülümseyerek, "*Efendim, Milli Eğitim yeni bir uygulama getirdi; yazılı imtihan günlerini öğrencilere haber veriyoruz; onlar da o güne mahsus  alıŖıp hep 9-10 alıyorlar. Oysa  ğrenci ders ve imtihanlara her gün hazır olmalı. Biz de ara sıra böyle yoklama yapıp dengeyi sağlıyoruz*" dedi. Elindeki not defterini açıp gösterdi. Gerçekten yazılı sınavları hep 8, 9, 10 idi; fakat o günkü yoklamadan tamamı sıfır (0) almıŖtı. Sanırım  ğrencileri onun ne kadar değerli bir hoca olduğunun farkında idiler ve bu derece radikal bir sınav uygulamasına çıt  ıkarmamıŖlardı.

Bizim onu baŖka kanallardan da tanıd ğımızdan habersiz iki  ğrencisi, bir ara bana hocalarının "Fransız filozofu Blondel'in  ğrencisi olduğunu" naklederek -ki doğrusu tam olarak öyle değil,  nk  Topçu vardığında Blondel emekli olmuŖ gözüküyor- aynı kanaati bende de uyandırmaya  alıŖıyorlardı. Ayrıca derslerde hocalarını büyük bir saygı ile izliyorlardı. Derslerinde geniŖ kültür hazinesinden verdiği örneklerle ve her filozofa ders sonunda getirdiği rasyonel eleŖtirilerle felsefe derslerini cazip hale getirdiğini söyleyebiliriz. İzmir yıllarında  ğrencisi olmuŖ olan Hüseyin Batuhan'ın tanıklığına bakılırsa,

Hoca erken öğretmenlik yıllarında diğer hocalardan farklı bir şekilde talebeleriyle daha “arkadaşça” bir ilişki kurarmış; benim tanıdığım sırada o kadar sayılmazdı herhâlde.

E. Eker: Orhan Okay aynı zamanda Nurettin Topçu'nun vefatında bile bu çok sevdiği hocalık mesleğini bırakmak zorunda kalmasının payı olduğunu söyler: “1974 Kasım'ında yaş haddinden emekliye ayrıldı. Onu bu ayrılıştan bir hafta sonra görmüştüm. Çok sevilen bir meslekten ayrılmanın büyük yıkıcılığını o zaman anladım. Geçici zannediyordum, ümit ediyordum ama geçmedi. Bu yıkılış, tabii ileri süreceği vesilelere, bahanelere eklendi. Emekliliğinin sekizinci ayında bu büyük idealist muallim, milliyetçi, ahlakçı ve filozof hoca, Nurettin Topçu vefat etti.”

Ercüment Konukman da Nurettin Topçu'nun emeklilik sebebiyle çok sevdiği öğrencilerinden ayrılmasının onun çok zoruna gittiğini belirtir. Öğrencisini bu derece seven, ilim talebesine bu derece değer veren bir kişilik. Bu bağlamda eklemek istediğiniz bir şey varsa dinlemek isteriz hocam.

M. Kök: Hocaların tespitleri bence de isabetli ve doğru. Evet, Nurettin Topçu mesleğine âşık bir adamdı. Çünkü bir düşünce adamı olarak “Düşünülerek girilen kapı, yalnız sınıf kapısıdır” diyor ve şöyle devam ediyordu: “Şuna inanınız ki, dünyada hiçbir fetih, kaderin sırrına vakıf olanlar için, sınıf kapısını açmak kadar şerefli değildir.” Çünkü ona göre, “Mektep koridorları gerçek fetihlerin yeridir” Bir insan bir mesleği bu kadar yüceltirse, o mesleğe elbette âşık olur. Hepimiz hoca olduk, hocalık mesleğinin cilvelerini yaşadık. Bizi seven talebeyi biz de sevdik, çoğu zaman fikirlerimizi onaylasınlar istedik. Oysa onun seçkin talebelerinden bir başkası tanıklığı sırasında farklı şeyler söylüyordu. Prof. Afşar Timuçin, hocalarını anlattığı bir yazısında -Felsefe Dünyası, 9. sayıda- sözü Nurettin Topçu'ya getirerek, “Besbelli benim gibi düşünmüyordu ama iyi düşünüyordu. Kendisi gibi düşünmediğimi çok iyi biliyordu, gene de beni pek seviyordu.” Böylesi geniş düşünceli kaç hoca tanıdık acaba? Tabii bu tutum, aynı zamanda bir hocanın kendine olan yüksek “özgüven”le de ilgili olsa gerek.

E. Eker: Doktorasını yaptığı Sorbonne Üniversitesi'nde döneminin birinciliğini elde etmiş Nurettin Topçu. Aynı zamanda doktora derecesini elde eden ilk Türk öğrenci. Hatta doktora savunmasına dinleyici olarak giren Halide Edip sevinç ve gözyaşlarıyla izlemiş ve burada tanıştığı Nurettin Topçu ile ömür boyu süren bir arkadaşlıkları olmuş. Bu göz dolduran başarısını nasıl değerlendiriyorsunuz, bunu neye borçluydu o sizce?

M. Kök: Önce bir düzetme yapalım; Nurettin Topçu Sorbonne'un felsefe alanında ilk doktora derecesi alan kişisidir(1934). Çünkü bildiğimiz kadarıyla, meselâ Hukuk alanında doktora yapan Ali Fuad Başgil tezini 1928'de tamamlamıştır.

“Gz dolduran baŖarısı” sorusuna gelince; bunun Ŗüphesiz birçok sebebi vardır. Böylesi baŖarılar için gereken temel yetiler, en baŖta hilkatin bazı insanlara sunulmuŖ bir bahŖı olmalı. Sanırım Nurettin Topçu, hilkatin kendine bahŖettiđi bu asli yeteneklerin farkında idi ki, bir Ŗekilde kendini hazırladıktan sonra ailesinden bile habersiz olarak Avrupa’da yükseköğrenim sınavlarına giriyor, kazanıyor ve o eŖiđi aŖması kendine diğer imknları hazırlıyor. Tabii, tesadüflerin veya tevafukların payını da unutmamak lâzım. Fransa’da Aix Lisesi’ne gidip oradan yakında emekli olmuŖ felsefe ğretmeni M. Blondeli, onun talebesi olup vaktiyle tanassur etmiŖ Girit asıllı bir Türk olan Paul M. Ali Molla’yı, sonra Paris’te Louis Massignon gibi dünya çapında bir Hallac-ı Mansur uzmanını, bu Ŗarkiyatıyı tanınasa bu bizim tanıdığımız Nurettin Topçu olur muydu? Hadi bunlara mutlu rastlantılar diyelim -tabii ne kadarı “rastlantı”, ne kadarı bizzat “kendi arayıŖı”nın sonucu bilemeyiz- ya o bitmez tükenmez iŖtiyakla her Pazar gününü fırsat bilip -Türk veya Fransız- istifade edeceği ehil insanları, -tabiata, tarihe veya arkeolojiye dair- nadide yerleri arayıp bulması, bütün bunlardan heybesine hep seçkin değerler devŖirmesi... İŖte bunlara onun farklı ve “göz dolduran” baŖarısının “bazı sırları” diyebiliriz. Yani hilkat, mutlu tesadüfler, ama okası arayıŖlar...

E. Eker: Peki hocam, disiplinleri göz önünde bulundurduğumuzda Nurettin Topçu’yu hangi branŖın veya branŖların hocası olarak tanımlarsınız? Sizce bir sosyolog mudur veya filozof mu, yoksa her ikisi mi? Zeki Arslantürk Hoca ile de yakın zamanda bir grŖme yaptık. TeŖekkr ediyoruz kendisine, bizlerle Nurettin Topçu hakkında bazı malumat ve hatıratını paylaŖtı. Sorumla ilgili olarak mesela, Nurettin Topçu’nun birinci derecede filozof olduğunu belirtti. Size göre nedir?

M. Kök: Zeki Arslantürk Hoca’ya katılıyorum; o bir filozoftur. “Türk mistik felsefesi” diye bir Ŗey varsa eğer, Nurettin Topçu Türk mistik felsefesine hayli katkıda bulunan ahlkı bir ađdaŖ Türk filozofudur. Ama sağlam bir sosyolojik temele oturan birikimiyle oluŖmuŖ, ikinci bir sıfat olarak “sosyologdur da” diyenlere katılırım. Kısacası her ikisidir. Ayrıca, Lisans eğitimi sırasında “ahlâk” ile birlikte aynı kategoride gözüken “sosyoloji” de vardı; yani aldığı beŖ sertifikadan birisi “Sosyoloji ve Ahlâk”tır.

E. Eker: Hocam, bu syleŖi fikrinin de sebebi olan dergimizin bu sayısı bağlamında Nurettin Topçu’nun sosyolojiye, özelde de din sosyolojisine katkılarından bahsetmenizi istirham edeceğim. Ergün Yıldıırım, Hece dergisindeki “Nurettin Topçu’da Sosyolojik Tahayyül: Yerli EleŖtirel Sosyal Teori” baŖlıklı yazısında Topçu’nun dar anlamda Türk sosyolojisinde, geniŖ anlamda Türk sosyal bilimlerinde zgn bir yere sahip olduğunu söyler ve bu bağlamda, Batı sosyoloji kalıplarına uyararak tercmanlığa veya bilim acentalığına soyunmadığından, egemen paradigma olan pozitivizmin “bilim beçiliğine” iltifat etmediğinden, toplumsal gerçekliğimizi görmezden gelerek Batı toplum kuramlarının bilimsel sözcülüğüne ynelmemesinden, bilakis Türk toplum

gerçekliğinin varlığına ve tarihi seyri içerisindeki sürekliliğini dikkate alarak bir perspektif oluşturmasından bahseder. Batı'ya Batı'yla cevap vermek yerine Batı'ya Doğu/İslâm ile cevap vermesinden dolayı sosyolojimize yerli eleştirel teoriyi kazandırdığını ifade eder. Bu bağlamda siz neler söylemek istersiniz?

M. Kök: Ergün Yıldırım'ın değerlendirmeleri büyük ölçüde doğru. Fakat orada, söz konusu ettiğiniz yazısında bir hususa açıklık getirilmeliydi: "Cemaatçi toplum" konusu. Topçu'nun cemaat vurgusundan kast ettiği geleneksel değerlerin, özellikle ahlâkın yarattığı iç dinamizm ile ferdi yaratıcılıklara imkân veren, insan şahsiyet ve hürriyetini öne çıkaran, komşusu açken kendisi tok uyumayı haram sayan ama aynı zamanda bu çağa ait olan bir toplumdur. Topçu bize göre kabaca söylersek "mazi-perest" değil, bu çağda yaşayan insandır. Bu bağlamda şeyhi Abdülaziz Efendi, onun bazen fötr şapka da giydiğini bilerek, mutat bıyiksız hâlini "çok sarıklı, sakallı ve şalvarlı" Müslüman'a tercih etmiştir. Aksi takdirde, sırf geleneğin bu güne yansıması olarak öbek öbek oluşmuş, din ve tarikat yaşantısı kadar her çeşit ticarî örgütlenmeyi de mubah sayan, siyaseti de ihmal etmeyen, İslâm'ı anlama ve yaşama konusunda iddialı bir şekilde birbirleriyle yarışa giren "cemaatçilik"le karıştırılmış olur. Nurettin Topçu'nun, İstismara kapı açan bu çeşit cemaatleri, onların teşkilatlarını adlarıyla-sanlarıyla -şimdi burada saymayalım- yerin dibine batırmakla kalmayıp onlara "dindar" değil, hiç çekinmeden "dinci" sıfatını kullandığı bilinmektedir. "*Kin ile Din Birleşemez*" yazısından, başka bir bağlamda bir örnek verelim: "*Dinci gazeteler, düşünen ve seven ruhları her gün Müslümanlıktan soğutarak uzaklaştıran menfaat ve tezvîr vasıtalarıdır. (...) İslâmî denem birçok teşekküllerin menfaat şebekesi olduklarını, büyük servet ve sermayelerinin müdafası uğrunda onları kullanan tüccarlar pekiyi bilirler.*" Bu cümleler, yaşadığımız son olayların ışığında daha iyi anlaşılır. Bu ideal ayrımı vurgulamazsak, Topçu'yu eksik anlamış oluruz.

Nihayet onun "cemaat"ten sosyolojik planda bütün bir milleti anladığının kesin örneği, yüksek idealizminin vurgulandığı, hemen her yazıda nerdeyse paylaşılan şu meşhur cümleleridir: "*Ve onların (ruh cephesi maden işçilerinin) eseri olan yarınki Türkiye şu temellerin üstünde kurulacak: Anadolu'nun toprağından kaynaklı bir kan, cemaat için harcanan emek, bin yıllık bir tarih, otoriteli bir devlet ve ebedî olduğuna inanmış bir ruh*" (*Yarınki Türkiye*).

Nurettin Topçu sosyolojisi üzerine, makale bazında en mufassal ve oldukça objektif yayınlar yapan kim dersiniz, sosyolog Prof. H. Bayram Kaçmazoğlu'dur derim. Son yazısı, *Türkiye'de Sosyoloji/İsimler-Eserler-I* içerisinde yer alır (Ankara, 2008.) Kaçmazoğlu'na göre Topçu'nun genelde Türk sosyolojisine katkıları, metafizik temeli de olan, Hareket felsefesine göre biçimlenen "yorumlayıcı, anti-pozitivist, anti-pragmatist, anti-determinist ve anti-Marksist" kavramsal çerçevede gelişmiştir. O, "*Egemen yaklaşımların karşısında, ruhçu, gelenekçi, endüstri karşıtı, makine karşıtı, bireyi*

yalnuzlaştıran büyük kent karşıtı bir sosyolojiyi temsil etmektedir.” Biz de şu kadarını ekleyelim: Topçu, özellikle bireyin yaratıcılığını ve iradesini hesaba katmayan, toplumu kutsallaştıran “sosyolojizm” ile mücadele etmiş, onun temsilcisi saydığı Durkheim’ci Ziya Gökalp’a ateş püskürmüştür. Birçok yazısı yanında *Yarınki Türkiye*’deki “Cemiyetin Ruhı” başlıklı uzun makalesi, neredeyse tek başına onun görüşlerini anlatmaya yetecek mahiyettedir. Topçu’ya göre Gökalp’ın, “*Fert yok, cemiyet vardır*”, “*Hak yok, vazife vardır*”, “*Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım*” vb. sözleri çok tehlikelidir. Çünkü idealizmi öldürür. “*Örflerle yaşayan cemiyet, uysallığa hayrandır. Ahlâk ideali önünde her zaman eğilen fert ise, isyan edicidir.*” Bu makale -ki aslında bir konferans metnidir- özet mahiyetinde şu satırlarla sona erer: “*Cemiyet ne şuurun, ne vicdanın kaynağıdır, ne de Allah’tır. Şuur da, vicdan da, cemiyet de Allah’a doğru ilerlemektedir; işte bizim ilâhi beldemiz.*” Görüldüğü gibi, *İsyan Ahlâk*’na atıf yapan bir anlayış.

E. Eker: Zeki Arslantürk Hoca, Din Sosyolojisi isimli eserindeki Nurettin Topçu ile ilgili bölümde şöyle bir başlık kullanmış: Anadolu-İslâmci-Toplumcu Nurettin Topçu. Bu tanımlamayı nasıl değerlendirirsiniz?

M. Kök: Bu sıfatları artırmak mümkün. Topçu’nun başka hangi görüş açılarını keşfetmek ve öne çıkarmak istediğinize bağlı. Bizim, yayımlanmış bir tebliğimizde -*Türk Yurdu*, Eylül 2016- yaptığımız gibi, “*Medeniyette İslâmci, Siyasette Anadolu, Dilde ve Kültürde Türkçü Nurettin Topçu*” da diyebilirsiniz. Felsefesini ve muhalif karakterini öne çıkararak, “*İsyan Ahlâkçısı, Hareketçi, İradeci Nurettin Topçu*” da diyebilirsiniz. Yahudi asıllı bir müsteşrik akademisyenin yaptığı gibi, Yahudiler ile Masonlar hakkındaki “keskin” ifadelerine bakarak “*Yahudi Düşmanı, Nazist-Nasyonal Sosyalist-Faşist Nurettin Topçu*” da diyebilirsiniz. İnsafsız bazı “Müslüman”ların -tahfif ve tahkire kaçan gıybetine değer vererek- “*Blondel Müslüman’ı*” da diyebilirsiniz. Hatta bir büyük eserin editörü iseniz, elli yıl önce yaptığınız ama hafızanıza güvenip kayıt altına almadığınız bir defalık görüşmeye istinaden -kötü niyetli olmasa da, büyük bir ihtiyatsızlıkla- Fransa yıllarına atfen Allah inancına dair bile olumsuz sıfatlar ekleyebilirsiniz. Zeki Hoca’yı tenzih ederim, ben kendim “tanımlama-sıfatlandırma” örneğimi de zikrettim; demek istediğim çok yönlü karakterleri dolayısıyla büyük insanlar hakkında bazen çok kötü, bazen iftiralara varan değerlendirmeler de yapıldığı olmuştur. Nurettin Topçu da çok isabetli anlama gayretleri yanında -maalesef- bütün bu kabil olumsuz tanımlama ve sıfatlandırmalara dahi muhatap olmuştur. Dolayısıyla öbür dünyaya inananlar için epeyce bir alacağı birikmiş olmalı. İsaetli ya da değil, hangi tanımlamayı yapıyorsanız yapın, yeter ki temellendirmesini de bilin.

E. Eker: Nurettin Topçu’nun akademik-ilmî üslubu ile ilgili görüşlerinizi de merak ediyorum. Örneğin Zeki Arslantürk Hoca şunları dile getirmişti kendisi ile yaptığımız görüşmede: “*Nurettin Topçu hocanın ana özelliği, kişiler üzerinden konuşmaz. Eserlerine baktığınız vakit kişi dedikodusu yoktur. Yani*

falanca kişi şöyle yaptı, falanca kişi böyle yaptı, böyle bir dedikodu yoktur. Onun problemi ana sistemdir. Biraz açmam gerekirse mesela, Nurettin Topçu hocanın hiçbir eserinde Mustafa Kemal'in ne lehinde ne aleyhinde bir cümle bulamazsınız. Çünkü onun derdi Mustafa Kemal veya falan veya filan değil. Kişiler üzerinden tartışmaya başladığınız vakit altından kalkamazsınız. Bizim şimdi üniversitelerde derse girdiğimiz vakit, eğer mikro düzeyde günlük siyaseti sınıfa soktuğumuz andan itibaren bitmiştir. Makro düzeyde siyaset felsefesi, siyaset sosyolojisi yapabiliriz. Bu başka. Bilim adamı kavga eden iki kişiden biri değil, olayı gözlemleyen üçüncü kişidir. Nurettin Topçu hocanın kayınpederi malumunuz meşhur Erzurum Milletvekili kendisi ve ciddi anlamda Mustafa Kemal karşıtı bir zat. Buna rağmen kayınpederinin etkisinde kalarak Mustafa Kemal aleyhtarlığı yapmamıştır. Çünkü kayınpederi siyasetçidir, siyasette kavga olur kişiler arasında. Ama hoca filozof ve bilim adamı olduğu için kavgaya karışmamıştır.”

Bu bağlamda siz nasıl değerlendirirsiniz Nurettin Topçu'yu?

M. Kök: Zeki Hoca'nın bu değerlendirmelerine de keza, hem genel planda, hem Nurettin Topçu özelinde katılıyorum. Mustafa Kemal Paşa hakkında, doğrudur, muhalif olduğu halde öyle siyasetçi üslubuyla yazılar yazmamıştır, yakışmazdı zaten. Hayli metafizik temalar eşliğinde devri ve olayları analiz etmiş; gelenekten kopuşun sebeplerini, bunun yeni nesillerde yaratacağı aşınmaları anlatmıştır. Anlatılanlardan çıkan sonuçlarla bundan kim yahut kimleri sorumlu tutmak gerektiğini, sıradan olmayan okuyucusuna bırakmıştır. Esasen üst seviyede mesele, kimin sorumlu olduğunu anlatmaktan çok, yapılan yanlışlara işaret edip, onların tekrarına mani olmak ve kabilsiz düzeltilmesine fikri zemin hazırlamaktır.

Fakat Topçu'nun, her ikisi de îma yollu, birincisi o devrin bütün kadrosuna yönelik, diğeri bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat adını kullanarak eleştirisinde iki istisnası vardır. Birincisi, ilk devir *Hareket*'in bir sayısında müstear isimle küçük hikâye tarzında yazdığı “Çalgıcılar yine toplandı” adlı yazısı (Mayıs, 1939) ki, kendisi soruşturma geçirip zorunlu yer değişikliği cezasına uğratılmıştır. Diğeri ise, Hüseyin Avni Bey'in ölümünün hemen ardından yine *Hareket*'te yayımladığı ilk anma yazısıdır: “*Hüseyin Avni: Birinci Meclis'in Dağılmasına Kadar*” (Mart, 1948). Daha sonra hem *Millet Mistikleri*'ne hem de Muammer Çelik'in *Hüseyin Avni Ulaş* kitabına alındı. Fakat oradaki “tavassut” kelimesi her ikisinde de yanlış yazılmış. Topçu, Hüseyin Avni Beydeki demokrasi şuurunu “din ve iman”a bağlılık derecesinde görür. O yüzden onun, her çeşit saltanata karşı olduğunu anlıyoruz. Düşünürümüzün demin andığımız ikinci yazısındaki somut ifadeler ise şöyle: “*Hüseyin Avni Meclis'e sığınmıyordu. Mustafa Kemal Paşa Meclis'in zekâ ve maharet tarafını, o ise aşk ve heyecan tarafını temsil ediyordu. Mebuslar, Mustafa Kemal Paşa'nın kendi üzerlerinde otoritesini, Hüseyin Avni'nin ise kalplerinde saltanatını hissediyorlardı. Hüseyin Avni şeriata karşı tavassut, mantık ve zekâyı karşılayacak aşk*

ve gündelik realitenin hesaplarını alt-üst edebilen sezgi gibi idi. O demiŖti ki, ‘milleti yetiŖtirmezseniz saltanat yine gelecektir.’ Saltanatın kaldırılmıŖ olduğunu söyleyen safdillere: ‘Saltanat bir hey l dır’ diye cevap vermiŖti. ‘O, her taraftan gelebilir.’ Bu ifadelerde bize göre iki husus var: Birincisi, Mustafa Kemal PaŖa’ya ‘zekâ, maharet ve otorite adamlığı; Hüseyin Avni’ye ise ‘aŖk, heyecan, kalp ve sezgi adamlığı’ atfederek her ikisini de övüyor gibidir. Oysa Mustafa Kemal’de gördüğü ‘zekâ’, Topçu’nun insan tabiatında bulunduğunu kabul ettiği  c yetiden biridir ki, tek baŖına olursa pek de olumlu saymaz. (Diğer iki yeti duygu ve iradedir).  nk  ona göre “zekâ  c yerde kullanılır: Kazanmada, hilede, ilimde.”(Var olmak, “Damlalar”). Nitekim Külliyat’ta çıkan Yarınki Türkiye’ye ilk yazı olarak konan “Hareket Felsefes”nde, “iŖ” ile “kazanç”yı birbirinden ayırır ve “Bizim anlayıŖımızda iŖ, sadece k inat nizamında sağlanan kazanç da değildir. Kazanç bir neticedir ve esasında egoist bir davadır” der. Yazının ilerisinde, bu sözü “iŖ sahibi”, “iŖini bilir”, “büyük iŖler yaptığı söylenen”lerle iliŖkilendirerek yorumlar. Ŗimdi olsa Ŗ phesiz “k Ŗe dönme”cileri de zikrederdi. Topçu’ya göre “zekâ”, “ticaret ve kazanç” aracı olduğuna ve bunların her ikisi de onun l gatında “olumlanan” iŖlerden sayılmadığına göre, burada ironi tarzında bir eleŖtiri vardır. H. Bayram Kaçmazoğlu ve çoğu araŖtırmacı bunu gereği gibi yorumlamayıp, Topçu’nun bu sözlerle Mustafa Kemal PaŖa’yı övdüğünü sanmıŖlardır. İkinci bir husus ise Topçu’nun burada, Hüseyin Avni’nin “Saltanat’ın her taraftan geleceği” sözünü anmasından maksat, onun üzerinden hem o devre yöneltilen “bir baŖka türlü saltanat kurulduğu” eleŖtirisi, hem “istikbalden de o kadar emin olmamak gerektiği”ne dair bir uyarı olsa gerek. Nitekim birisi karŖınıza geçip, “Ŗimdi de ne saltanatlar kuruldu ve kurulmakta” iddiasını dile getirirse, ne diyeceksiniz?

E. Eker: Hareket felsefesine deđinmiŖken hocam, Hece Dergisi 109. Sayıyı Nurettin Topçu  zel Sayısı olarak çıkardı. “Bir D Ŗ nce ve Yarınki Türkiye Tasarımı Olarak - FİKİR VE SANATTA HAREKET VE NURETTİN TOPÇU” kapak baŖlıđı ile 640 sayfalık hacimli bir eser ortaya  ıktı. Sizin de “Nurettin Topçu’nun Felsefesi Bağlamında İsyân Ahl k ” isimli bir yazınız yer almakta bu sayıda. Öncelikle derginin kapağında yer alan baŖlıktan hareketle -ki “VaroluŖ Felsefesi Hareket Felsefesi” isimli müstakil bir eseri de var- Nurettin Topçu’nun Hareket Felsefesine kısaca değinebilir misiniz?

M. Kök: Nurettin Topçu, 1934 yılında henüz 25 yaŖındayken Sorbonne’da sunduğu *Conformisme et R volte*, yani *İsyân Ahl k * (kendi tercümesiyle tam karŖılıđı: *Uysallık ve İsyân*) adlı eserinin temeline, filozof Muarice Blondel’in 1893’te savunduğu doktora tezi olan *L’Action (Hareket)* adlı eserini koymuŖtur. Kavram kadrosu ve metodolojide Blondel’i kullanmakla beraber ruhunda İslâm tasavvufu olan, yani mistik bir ahlâk felsefesi tezidir. Ve Türkiye’ye döndükten yaklaŖık beŖ yıl sonra çıkardığı derginin adı da *Hareket* olacaktır

(Şubat 1939). Bu derginin ilk sayısında, Blondel'in doktora tezini yaklaşık orta boy 13 kitap sayfası hacminde, "Hareket Felsefesi" başlığıyla, serbest teknikle ve harika bir şekilde Türkçe'ye özetlemiştir. Biraz önce sizin andığınız kitapçığa "II. Bölüm" olarak alınmıştır.

Nurettin Topçu, keza *Yarınki Türkiye*'sindeki "Hareket Felsefesi" makalesine şu cümlelerle başlar: "Âlem, üç şeyin bütünüdür: Varlık, düşünce ve hareket. Varlık; hareket noktası, düşünce; kılavuz, iş ve hareket ise hayatın gayesi gibi görünüyor. Onsuz yaşayabilen yok. Hatta düşünce bile, varlığın dışına çıkamayarak bizzat kendi üzerine katlanan içsel bir hareketten başka bir şey midir? (...) Tam ve gerçek hareket, önce hareketin sahibi olan insanda başlar, hareket iradesi olur. (...) Hedefi sonsuzluktur, meyvesini sonsuzlukta verir."

Topçu, gerek kendi makalesinde gerekse söz konusu özetinde tam bir hareket metafiziği ortaya koyar; insanı, âlemi, iradeyi, sorumluluk eksenli ahlâkı, hürriyeti, aşkı, ıstırabı, hakiki bilgiyi-bilimi, fertten topluma, oradan sonsuza, Allah'a giden yürüyüşü anlatan tek bir kavram: "Hareket!"

Bütün bu yaklaşımları dolayısıyla Nurettin Topçu, Blondel'in Hareket Felsefesi'nin Türkiye temsilcisi, onu Türkiye'ye getiren adam diye tanınmıştır. Ve *İsyan Ahlâkı*'nin kavram kadrosu büyük ölçüde bu seyir dâhilindedir. Az önce zikrettiğimiz özet tercüme aslında, İsyan Ahlâkı'nın anahtar kavramları olarak da görülebilir. Orada "İsyan" kavramı eksik sadece. Çünkü Topçu, "isyân"ı başka yerden -Massignon'un "tasavvuf" yorumundan- almış ve bu kavramlarla mezcetmiştir. Filozof olmak bu demek zaten; ya yeni kavramlar üretmek ya da mevcut kavramlara yeni içerikler kazandırıp yeni düşünceler inşa etmek demektir. Nurettin Topçu bunun her iki anlamıyla da çağdaş bir Türk filozofudur.

E. Eker: Hocam bu çerçevede merhumun yanlış bulduğu bir sözü aktarır Ali Birinci; "Merhumun yanlış bulduğu sözlerden biri de 'insan olan bunu yapmaz' sözüydü. İnsan her şeyi yapar ve her fiiline bir gerekçe bulurdu, bu onun tabiatında vardı... Asıl doğru olan ve gereken düstur "insan olan bunu yaptırmaz" olmalıydı. Bu gerçek ve hareket halindeki müspet ahlak anlayıştıydı. İnsanın ahlaki seviyesi ancak bu türden bir hareketi ile ortaya çıkabilirdi ve gelişebilirdi. Bir sohbetinde yine bir cümlesiyle dinleyenleri çarpmıştı: "Müslüman adam, bırak biraz da başkaları kazansın diyebilen adamdır" demişti."

Bu satırlardan hareketle, Hareket Felsefesi'nin temelindeki kavramlardan birinin mesuliyet, sorumluluk ve yine bir diğerinin de isâr olduğunu söyleyebilir miyiz? Yani örneğin "insan olan bunu yapmaz" ifadesi yerine "insan olan bunu yaptırmaz" ifadesi bana Asr Süresi'ni hatırlattı. İnsan hataya düşebilir ancak önemli olan Müslümanların birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmeleriyle birbirlerini hatalardan uzaklaştırmaya çalışması, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker görevini ifa etmesi. Burada aslında kolektif hayata, sosyal düzene veya üzerinde çokça durduğu "cemaat" kavramına bir vurgu mu

var? Yine “Müslüman adam (kendisine), bırak biraz da başkaları kazansın diyebilen adamdır” ifadesi de gerçekten dikkat çekici. Fatih Sultan Mehmet ile ilgili anlatılan hik yeyi hatırlattı bu söz de bana. Sabah sifitahını yapan esnafın müŐteriyi diŐer d kk na yönlendirmesi ile ilgili, bilirsiniz. Hik yenin sonunda, bu manzaradan gayet memnun kalan Sultan “*bu milletin ahl k  istikameti yok mu, ona dünyaları fethettirir*” der. Burada ortak payda ise sanırım -aynı zamanda Nurettin Topçu’nun düşünce dünyasında temel teşkil eden kavramlardan biri olan- “ahlâk” vurgusu olsa gerek. Ne dersiniz?

M. Kök: Genelinde doŐru Şeyler söylüyorsunuz. Evet, Nurettin Topçu’nun baŐ dâvası “ahlâk”tır ve temellerini kurduŐu eseri de malûm *İsyan Ahl k *’dır. İsyan ahl kını, İslâmî kavramlar çerçevesinde yorumlayıp onu bir yere oturtmak isteyen bazı yorumcular, meselâ sizin s ylediŐiniz “*emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker*” ilkesinin neresine denk geliyor diye soranlar, bu ilkenin özellikle ikinci ve esiyle uyumlu olduğunu söylerler, Emin IŞık Hoca gibi. Çünkü “iyiliŐi emretme” olmadan zaten ne dinden ne ahl ktan söz edilebilir. Asıl önemli olan kötülüğü yasaklama -zımnen elinden geldiŐi kadar da ona mani olma- iŐidir. Topçu bu “yasaklama işi”ni il h  iradeye iŐtirak boyutuyla “isyen” derecesine çıkartıyor ve ahlâk felsefesinin temeline koyuyor. İŞte o sebeple, Ali Birinci Hoca’nın hatırlattıŐı o sözde,  detaya “action” safhası geçilip “activist ahlâk” seviyesine çıkılıyor gibidir; çünkü bir  aŐrı vardır: “Ey insan olanlar! Kendiniz, ‘insanlığa sıŐmaz’ dediŐiniz kötülükleri yapmamakla kalmayın, baŐkalarına da yaptırmayın!” Ne çıkıyor bu  aŐrıdan? Düpedüz müdahaleye, eyleme  aŐrı deŐil mi? Onun için “activist ahlâk” diyorum. Elbette ki, temelinde “action: hareket ahl k , yani kendi nazari ahl k ” olmalı, ama sanki Topçu diyor ki, işi nazariyede bırakmayın, amel  safhaya, fiiliyata geçin. Kime diyor bunu? Şüphesiz “g   sahipleri”ne, yani yaptırım uygulama g   ve yetkisine sahip olanlara. Bir an düŐünelim; son zamanlarda en yakınımda, en çok yakıcı bel  olarak, son yedi yıldan beri Suriye’nin başına gelenlere baktıŐımızda, neler geliyor aklımıza? İnsanoğunun örgütlü yapılarını bir yana bırakalım -diyelim ki onlar sorumsuz davranıyorlar- Ya İslâm dünyasının içinde bulunduŐu vurdumduymazlık, hatta rezillik nedir? İslâm dünyasının, “İslâm/Müslüman” sıfatından vazgeçtik, “insan”lığından bahsedebilir miyiz?

Tabii bu  aŐrının nazari planda gerisinde yine Topçu’nun *Yarınki Türkiye*’sinin baŐ tarafına alınmış, “*Hareket Ahl k *” ile “*İŞ Ahl k *” yazıları vardır. *İŞ Ahl k *’nda Fr d ric Rauh’un “*namuslu adam*” tezinden yola çıkarak yine kendi ahlâk felsefesini işler. Onun düŐüncesine katılarak, “*kötülük yapmamak, namuslu adam olmak için yeterli deŐildir*” dedikten sonra yedi tane ilke sayar. Bunlardan ilkini aktarmakla yetinelim: “*Namuslu adam, elinin ve iradesinin uzanabildiŐi kadar geniş sahada harekete geçmeyi vazife bilir. HareketsizliŐin günah olduğuna inanır.*”

Bu bağlamda son olarak; din “Hakk’ı ve sabrı tavsiye etmekle” yetiniyor, gerisinin hesabını “öte dünya”ya yani Allah’a havale ediyor; ahlâk -ister din kaynaklı, ister akıl ve duygu kaynaklı olsun- ayıplıyor, kınama yapıyor ve müdahaleye çağırıyor; hukuk ise örgütlüyor ve müdahale ediyor, yani yaptırım uyguluyor. Ama bir şartla: Ortada “insan” varsa... O yoksa -şimdi azaldığı gibi- hepsi boşa gidiyor.

İşte bütün bu sebeplerle Topçu, “*doğru olan düstur ‘insan olan bunu yap-tırmaz’ olmalıydı*” diyor; “bu dünya”daki “insan”a çağrıda bulunuyor.

E. Eker: Nurettin Topçu’ya ait yaklaşık 20 eser bulunmakta ama daha çok *İsyan Ahlâkı* ile özdeşleşmiş durumda. Yani ismi anıldığında daha çok bu kitabı üzerinden söz devam ediyor. Bu güzide eseri tercüme eden iki kişiden biri olarak sizce *İsyan Ahlâkı*’ni bu derece ayrıcalıklı kılan nedir?

M. Kök: *İsyan Ahlâkı*’ni ayrıcalıklı kılan sebepleri, kitaptan hareketle yazdığım uzunca bir “önsöz”de açıklamaya çalışmışım. *Hece*’deki -sizin de andığınız- “*Topçu Felsefesi Bağlamında İsyan Ahlâkı*” adlı uzun makalede ve *Nurettin Topçu’da Din Felsefesi* kitabımızda; nihayetinde Kültür Bakanlığı’na İsmail Kara’nın editörlüğünde prestij kitaplar serisinden çıkan *Nurettin Topçu’daki “Bir Ahlâkçı’nın Din Felsefesi”*nde arz ettim. Her şeyden önce, İslâm kültür ve geleneğinde genel olarak “itaat” kavramı öne çıkarılıp işlenirken, dinî-mistik karakterde yapılan bir ahlâk felsefesinin adına ve mihverine “isyan” kavramının konuluşu fevkalâde dikkat çekici, o kadar da merak konusu olmuştur. Ayrıca konunun fevkalâde zengin olduğu kadar, teknik-felsefi bir dille sunulmuş olması, hedonizmden anarşizme, volontarizme, sosyolojizme kadar çağdaş akım ve ahlâk felsefeleriyle hesaplaşması; bu arada pek rastlanmayan bir şekilde “estetik iman” gibi bir başlık açılıp sanatkâr imanının analiz edilmesi ve bunun dahi mistik iman ile karşılaştırılması cezp edici olmuştur diye düşünüyorum. Şu var ki, Dergâh Yayınları kanalıyla 1995’te yayımlanan sanırım 3.000 sayılı ilk baskısı 3,5 yıl sonra tükenmişti. Normal bir seyir sayılır. Buna karşılık 1997 sonundan itibaren Nurettin Topçu külli-yatının aynı yayınevi tarafından yayımına başlanıp 22 yıldan beri -istisnalar hariç- eserleri görülmez olan düşünürümüzün âdeta yeniden keşfedilmesini, özellikle çoğu zaman Yazarlar Birliği ile Dergâh Yayınevi’nin işbirliği, bazen bizzat üniversiteler marifetiyle yapılan seminer ve sempozyumları anmak lâzım. Bunların bazılarını “*Bir İsyan Ahlâkçısı Nurettin Topçu*” adı verilmiştir ve 40. Vefat Yılı’nın ardından üçer gün süreyle iki büyük etkinlikten birisi Türkiye Yazarlar Birliği’nin öncülüğünde 2015 Aralık’ında İstanbul’da, diğeri ise 2016 Nisanı’nda Atatürk Üniversitesi-Erzurum Büyükşehir Belediyesi işbirliğiyle Erzurum’da düzenlenmiştir. Dergileri de unutmamak lâzım; başta *Hece* olmak üzere bir kısım dergilerin özel sayılar yayımlamasının hayli etkisi olmuştur zannediyorum.

Kitabın adının bizatihi etkili, hatta tahrik edici olduğunu biraz açalım: Değerli hocamız felsefeci Prof. Dr. Necati ner -Allah sağlıklı ömürler versin-, çevirimizi okuyunca bize eleŖtiri babında, “*kitabın tercümesinde de keŖke orijinal adını kullansaydınız*” demiŖti, o takdirde “*Uysallık ve İsyân*” olacaktı. Oysa okuyucuya biz, bahsettiğimiz önsözde bunun gerekçesini açıkça arz etmiŖtik. Nitekim Topçu Hoca bazı seminerlerinde bu adlandırmayı kullandığı gibi, bu kitabından hareketle yazdığı iki ayrı makalesine de “*İsyân Ahlâkı*” adını vermiŖti. Eğer diyoruz, kitap kendi sağlığında kendi eliyle yayımlanma Ŗansı bulsaydı, büyük ihtimalle bu adı alırdı. Çünkü bu ad ve bu kitap ile âdeta yeni bir ahlâk felsefesi kuruluyor iddiası söz konusu.

Bir Ŗey daha var; Topçu’nun, son elli yılda kaybolmaya yüz tutan ya da düpedüz kaybolup giden birçok fikir adamı-akademisyenimize mukabil, kalıcı-orijinal fikirler retmiŖ olmak ve özellikle *İsyân Ahlâkı*’yla bu yüzyıla daha çok hitap etmiŖ olmak; hatta Avrupa’da bugün tartıŖılmaya baŖlanan “conformisme: uysallık-kr krne itaat” kavramını o zamandan tartıŖmaya amıŖ olmak gibi niteliklerinden bahsedenleri de unutmamak lâzım. Meselâ, Doç. Dr. Ali Utku meslektaŖımız bu hususa dikkat çekenlerden birisidir.

Son olarak Topçu’nun, genelde “sağ-muhafazakâr” birisi olarak tanınmasına rağmen, “İslâm sosyalizmi” terimi baŖta olmak üzere “isyân”, “isyân iradesi”, “inkılâp” gibi “sol” kavram kadrosunu da kullanan, tek kelimeyle solun “baŖkaldırı” kavramını ađrıŖtıran bir vokablere sahip olması, “teki mahallelerce” de okunmasına sebep olmaktadır diyebiliriz. Bu “mahallelerden” sayıları az da olsa nitelikli yazar, yayıncı ve akademisyenin sempozyumlara katılıp orijinal bildiriler sunması kayda değer bir durum olmuŖtur. Sosyalizmin “moda” olduğu 60’lı 70’li yıllarda Topçu’nun neden yeterince dikkat çekmediği ise, belki baŖlı baŖına bir “tez konusu” yapılabilir. Nihayet, N. Topçu hakkında sanırım otuzu aŖkın lisans-üstü tez yapılmıŖ olmasını da eklemek lâzım.

Bütün bunlar özellikle son yıllarda, genelde Nurettin Topçu kitaplarının, özeline de *İsyân Ahlâkı*’nın baskı sayısında, umulmadık derecede yükselen bir grafiğe âmil olmuŖtur. Bu anlamda yazarın diğer eserleri arasında da ayrıcalık yaratmıŖtır, demek mümkün. *İsyân Ahlâkı*’nın bildiğimiz en son baskı sayısı 21 olarak gzlmektedir. Akademik nitelikte bir Felsefi eser için bu rakamı ŖaŖırtıcı addedenler çoktur.

Son bir notu ekleyelim: Topçu Hoca’nın, -sondan bir-iki sayfa ile sonuç bölümü hariç- sağlığında bizzat tercüme ettiği *İsyân Ahlâkı* da Doç. Dr. M. Fatih Birgl tarafından, hayli emek mahsulü dipnotlar eklenerek ve eski harfli orijinaliyle birlikte yayımlanmıŖtır (Dergâh Yayınları, 2015). Aynı akademisyenin Topçu hakkında yayımladığı *İrade Hareket İsyân* adlı entelektüel biyografisi ise, hem *İsyân Ahlâkı*’nın ayrıcalığını, hem de Topçu’nun bütün zihin dünyasını anlamak bakımından, ayrıntılı ve mühim bir alıŖmadır.

E. Eker: Sadettin Elibol'un bir yazısı var; "*Muhallif Bir Düşünür Olarak Nurettin Topçu*". Bu başlıktan hareketle Nurettin Topçu'nun muhalif kimliğinden bahsedebilir misiniz biraz, o gerçekten muhalif bir şahsiyet miydi?

M. Kök: Tabii, bunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Gerek aileden ve önce baba dostu, sonra aynı zamanda kayınpederi Hüseyin Avni Ulaş'tan tevarüs etmiş olduğu bilgi ve anlayış, gerekse bütün bunlarla kalmayıp kendi çabasıyla sağladığı istisna muhafazakâr ama isyan ahlâkı mizaçlı dünya görüşü onu, hem erken Cumhuriyet'in oluşturmak istediği pozitivist-pragmatist zihniyet dünyasına, hem de tek partili Cumhuriyet dönemine muhalif kılmıştır. Onunla kalmamış, çok partili dönemin daha başlangıcında bazı arkadaşlarıyla birlikte manevî önderlik yaptığı Türk Milliyetçiler Derneği sudan sebeplerle kapatılınca (1953), protesto bildirisini o kaleme almış; ardından kendi talebelerinin onun yerine kurduğu Milliyetçiler Derneği'yle bizzat ilgilenmiş; 27 Mayıs 1960 Darbesi olunca ülkeyi en az 20 yıl geriye götüreceği düşüncesiyle ona da karşı çıkmış ve siyasete mizacı hiç elvermediği halde Ali Fuad Başgil ile birlikte muhafazakâr seçmenin organizasyonuna katkıda bulunmaktan çekinmemiştir. Ama "liberal sağ" iktidar olunca da İslâm sosyalizmi ve ahlâk öncelikli yazılarıyla ona muhalefet etmiş; özetle bir ahlâk filozofu olarak hiçbir dönemin adamı olmaksızın düşünce ve harekette muhalif kalmış bir düşünürdür. Oysa onun, sadece erken Cumhuriyet dönemine muhalif olduğu sanılmıştır. O, bir "Hüseyin Avni" yazısında der ki, "*Artık peygamber gelmediğini (gelmeyeceğini) biliyoruz. Lâkin Allah'ın, büyük ve aziz ruhları, bu insan-üstü varlıkları yaratmak iktidarına her zaman sahip olduğuna ve daima da yaratacağına inanıyoruz.*" Böyle tanımlanan büyük ve aziz ruhların-ki bizce kendisi de o halkadandır- düşünen-entelektüel insanların, hiçbir iktidarın adamı olmayışı/olamayışı onların zaten karakterlerinin icabıdır.

E. Eker: Zeki Arslantürk Hoca ile görüşmemizde kendisi şöyle bir olayı aktardı; "*Nurettin Topçu Sorbonne'da İsyân Ahlakı isimli doktora tezini hazırlar ve birincilikle bitirir doktorasını. Sorbonne Üniversitesi'nde, birincilikle bitirenlere sorarlar "isteğin nedir?". Tabii batı kafası onlar işte üniversitede görev, koltuk, vesaire talebi geleceğini düşünüyorlar heralde. Hoca'ya soruyorlar, isteğin nedir? Hoca cevap veriyor: Sorbonne Üniversitesi'nin girişine bir günlüğüne Türk Bayrağı asılsın!*"

Nurettin Topçu'nun vatan sevgisini izhar bağlamında duyduğumuz bir anekdot. Bu bağlamda bize Topçu Hoca'da "vatan" tasavvurundan bahsedebilir misiniz?

M. Kök: O bahsedilen ve muhtemelen doğru olan, hakkında yayımlanan bir-iki kitapta da nakledilen meşhur anekdotu "Nurettin Topçu'dan dinledim" diyen hiç kimseye rastlanmaması ilginçtir. Halide-Adnan Adıvar'lardan dinleyen olduysa eğer, o da henüz ortaya çıkmamıştır.

Bir anekdot da biz nakledip sorunuza geçelim: Topçu'nun doktora tezinin Sorbonne'da yılın en iyi doktora tezi seçilmesi zerine, Blondel'in onun adına Paris Üniversitesi Rektrnden Felsefe Bölümü'ne atanması için söz aldığı, geç Nurettin Ahmet'e de Fransa'da kalıp niversite'de hocalık yapmayı teklif ettiği bilinmektedir. Topçu'nun cevabı ise -sonradan tanıyacağımız bu karakter adamına yakıŖır Ŗekilde- gösterilen teveccühe teŖekkr ederek memleketine hizmet için Türkiye'ye döneceği mealindedir. Blondel'in verdiği karŖılık daha da ilginçtir: *“Senin böyle cevap vereceğini biliyordum, ama liseden beri hocan sayılan benim için bu teklifi yapmak bir görevdi. Ancak Ŗunu unutma ki, Doğu'da en az bir asır daha felsefe yapılamaz.”*

Bu son derece dikkate değer anekdot, Topçu'daki memleket sevgisi ve vatana bağlılık duygusunu anlatmak bakımından hayli önemli olsa gerek. Onda ki vatan duygusu bununla kalmamıŖ, bilindiği gibi yurda dönünce Anadoluculuk dŖncesine bürünerek devam etmiŖtir. Hatta ona felsefi-sosyolojik derinlik kazandırmada kendisinin büyük rolü olmuŖtur. Daha Fransa'dayken tanıyıp idealizmine hayran olduğu Remzi Oğuz'dan Mükrimin Halil'e uzanan, temelleri millî mücadele yıllarında atılan, Hüseyin Avni'de celdet timsali halinde gözüken bir dizi tarihi, dŖnr, sanatkâr ve siyasetçinin temsil ettiği “vatan” eksenli Anadolucu Milliyetçilik Hareketi, Nurettin Topçu için neredeyse bir ideoloji değer kazanmıŖtır. Bu konuya dair hayli araŖtırmamız bulunmakla beraber burada ayrıntısına girmiyoruz. Bu bağlamda *“Türk Milliyetçiler Derneği'nden Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti'ne”* baŖlıklı yazılarımız (*Türk Yurdu*, Eylül 2011 ve Mart 2012 sayıları) ile az önce andığımız *“Medeniyette İslmi, Siyasette Anadolucu, Dilde ve Kültürde Türkçü Nurettin Topçu”* makalemize bakılabilir.

E. Eker: Peki “insan” mefhumu hocam, Nurettin Topçu'da “insan”ın yeri neydi? Bu bağlamda okumalarımnda karŖılaŖtıđım iki alıntıyı paylaŖmak isterim. Ali Birinci derki;

“Onun nazarında insana hürmet ve hizmet Hakk'a hizmetti. Bundan dolayı evine gelen misafirlerinin ayağına terliklerini kendi uzatır, oda kapısına kadar validesinin getirdiği tepsiyi alır ve çayları kendisi dağıtır.”

Yine yakın zamanda kaybettiğimiz talebelerinden Nevzat YalıntaŖ da Ŗyle der:

“emberlitaŖ'tan Kumkapı semtine inen yolun üzerinde, ana caddeye yakın bir sokakta ahŖap bir konak hacmindeki evde otururdu. Bizler ziyaret ettiğimizde Erzurum usul hazırlanan çayları kapıdan alır ve bizzat kendisi bizlere ikram ederdi.”

Gerçekten bu derece mütevazı bir kiŖilik olması takdire Ŗayan gözüküyor. Bu noktadaki mlahazalarımızı dinleyebilir miyiz?

M. Kök: Ben de benzer bir şey anlatabilirim: Sanırım ilk defa bulunduğum ve Nurettin Topçu'yu da yüz yüze ilk defa tanıdığım sohbet toplantılarından biriydi. Şimdi neler konuşulduğunu filan yazmayalım. Sözü bizzat ilk defa şahit olduğum bir tevazu örneğine getirmek istiyorum. Sanırım bir saat sürdü sohbet ve Hoca vedalaşıp kalktı, paltosuna yöneldi; Emin Bey davranıp ısrarla tutmak istedi, Hoca da aynı ısrarla müsaade etmedi, kendisi giyip çıktı. O zaman hiç anlamamıştım, ne vardı ki, talebesi yaşındaki insan-sonra öğreneceğim ki geçekten de talebesi- bir büyüğünün paltosunu tutsa ne olurdu! Ama o büyük insan Nurettin Topçu olursa, bu olmazdı. O, bu konuda da hiç kimseye benzemez bir tevazu abidesiydi, diyebiliriz.

E. Eker: Bir de Nurettin Topçu'nun gönül insanı olduğunu söyleyebilir miyiz? Bir keresinde *"Safları sıkıştırılum sözünü acaba gönül saflarını sıklaştırmak şeklinde de anlayabilir miyiz"* diye sormuş mesela.

M. Kök: Rahatlıkla söyleyebiliriz. Nurettin Topçu her konuya manevî pencereden bakan bir insandır çünkü. Mistik bir mizaca ve felsefeye sahip olduğu için, hep kalp adamlarını, gönül ehli insanları sevmiş, özellikle onlara bağlanmıştır. Mevlânâ'dan, Yunus'tan Âkife, Hüseyin Avnî'ye, nihayet Abdülaziz Bekkine'ye kadar hep kalp adamları, gönül sultanları model olmuşlardır kendisine. *"Gönül saflarını sıklaştırmak"* yorumunu ondan başkasından duymak pek zordur.

E. Eker: Nurettin Topçu dünyayı nasıl okurdu, nasıl görürdü hocam? Kendisinin çokça anlattığı bir Bektaşî fikrasından söz edilir;

"Bektaşî'ye 'Gömleğinin yakası kirli, yıkasana' demişler. 'Kirlenir' demiş. 'Bir daha yıkarsın' demişler. Yine 'Kirlenir' demiş. 'Kirlendikçe yıkarsın' demişler. Bunun üzerine sabrı tükenen Bektaşî, 'Ya hu erenler insaf edin, biz bu dünyaya gömlek yakası yıkamaya mı geldik' diye cevap vermiş."

Bu anlatıdan da hareketle sormak gerekirse; Nurettin Topçu dünya işlerinden, mâsivâdan elini eteğini çekmiş biri midir?

M. Kök: Hayır, Nurettin Topçu sanırım 35 yaşındayken dervişliğe de intisap etmiş biri olduğu hâlde, asla dünya işlerinden elini eteğini çekmiş birisi değildir. Zaten sorunuzdan bir önceki cümle de maksadı gayet açık özetliyor. Hayranlık duyduğu ilk Anadolu mürşidi Remzi Oğuz Arık'ın haykırdığı, *"Anadolu çocuğu Türkiye'yi tek başıma ben kurtaracağım diyeceksin"* sözünü âdeta azim ve irade sembolü görüp sorumluluk idealinin felsefesini yapan bir düşünür, dünyasına gömülür mü! Bu fıkrayı zaten o sebepten seviyor. Filozof kişiliğine rağmen, dergi çıkarmanın da ötesinde gençlere bizatihi müzahir olup dernekler kurdurması ve yeni neslin idealist değerlerle yetişmesine çalışması, yine bir yönüyle aynı aksiyoner kişiliğinin tezahürüdür.

E. Eker: Bir de Hoca'nın sıkça sorduğu bir soru imiŖ Ŗu kısacık ifade; "Değer mi?". Gerçekten yazılıp duvara asılacak bir soru. İnsanın hayatta atacağı her adımda sorması gereken mühim bir sual gibi duruyor. Siz ne dersiniz?

M. Kök: Aynı kanıdayım. Çünkü bu söz de Hoca'nın ahlâk anlayıŖını dıŖa vuran ilke kabilinden ifadelerden birisidir. Ŗahsiyet ve haysiyetinin zedelenmesini göze alarak Ŗu ya da bu çıkar peŖinde koŖan insanların insanı ka-yıpları yanında dnyevı kazançlarını sığaya çeken, vicdan muhasebesinde kullanması gereken, sade ama aydınlık bir söz.

E. Eker: Hocam biraz can sıkıcı ancak Ŗu konu hakkında da değerlendirmelerinizi merak ediyorum. Hocanın sosyolojik açıdan sahip olduğu bakıŖ açısının bazen belirli kesimlerce anlaŖılamadıėı görülmekte yazılanlara bakılırsa. Ercmen Konukman Milliyetçiler Derneği'nin 1964 Mart'ında yapılan Büyük Kongrelerinde bir fanatik grubun Nurettin Topçu'ya hakaretler eŖliėinde "Biz Müslümanız Elhamdlillh, biz sosyalist değiliz. Sosyalizm demek Komünizm demektir. Türk Milliyetçileri asla sosyalist olamazlar" sözleriyle bağırdıklarından ve bu olaydan sonra Topçu'nun derneklerdeki alıŖmalarına son verdiğinden bahseder. Bu süreci siz nasıl değerlendirirsiniz?

M. Kök: Dernekler ve siyası partiler tarihinde böyle Ŗeyler çok olmuŖtur. Acı olan Nurettin Topçu gibi bir idealist filozofun, sözde akademisyen birinin önayak olduğu bir kongrede böylesi bir ihanete maruz kalması. Nurettin Topçu, fevkalâde zlmŖtr. Ertesi sabah ziyaretine gelenler, dudağını uuklamıŖ grrlere. Bu derneklerin kuruluŖunda gençlere ağabeylik yapan bir ruh adamını kast ederek, "İyi ki Rahmi (Eray) bugünleri görmedi" der. Hoca'ya bağlı olanlar bu hadisenin etkisiyle Milliyetçiler Derneği'nden ayrılıp Kasım 1964'de "Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti" adlı yeni bir dernek kurarlar. Bu tarihi sürecin ayrıntılarını "Türk Milliyetçiler Derneği'nden Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti'ne" alıŖmamızda konu edinmiŖtik. Bu seviyeye dŖen okumuŖ-yazmıŖların, sözde akademisyenlerin, dŖnce tarihine kazanmıŖ tek bir sözleri, siyasetten baŖka bir maharetleri var mı? Yok tabii... Daha komik olanı, onlardan birinin *Hece Dergisi'nin* Nurettin Topçu zel Sayısı'na Hoca hakkında övgü dolu bir yazı vermesidir. Tabii, böylesi bir süreci fecaat diye değerlendiriyorum. Anılmaya değmez deyip geçelim.

E. Eker: Nurettin Topçu'da "İslâm" mefhumunu bize açabilir misiniz hocam?

M. Kök: Nurettin Topçu bir ahlâk adamı olarak İslâm'in da ahlâk cihetiyle diğer yönlerine göre daha çok ilgilenmiŖtir, bunu biliyoruz. Bu ilgi onun, sosyolojik formasyonunu da kullanarak, bütün insanlığın ve İslâm dünyasının, keza ülkemizin sosyal adalet meselesini dert edinmesine yol amıŖtır. Ken-

disi muhafazakâr karakterde olduğu hâlde, sosyal meselelerde inkılâpçı bir yapıya sahip oluşu, İslâm sosyalizmini çekinmeden kullanışı bu sebeptendir. Hani İslâm için fitrî bir dindir, insan fitratına da en uygun dindir denir ya; Topçu'ya göre bu aynı zamanda İslâm'ın, tabiatın kendisine de uygun olduğu, eşyanın dahi bir ruhu olduğu, canlıya, insana göstermek zorunda olduğumuz saygıyı cansız tabiata dahi göstermemiz gerektiği noktasına ulaştırır. O yüzden eşya tahrip edilmez, tabiat hor görülmez, onda bile sadece menfaatimiz aranmaz, o azizdir, o bizim, biz onun parçasıyız. Fransızca'da "con-naturalité" diye bir kavram var, *İsyân Ahlâk*'ında birkaç yerde geçer, sonra diğer yazılarına da Türkçesiyle sirayet etmiştir: "*Tabiatla birlikte olma, tabiatla uyum, ahenk içinde olma hali*" demek. İşte bu yaklaşımıdır ki Topçu'yu, tabiatı ahenk içinde, onu dahi âdil bir şekilde kullanmak, sırf menfaatimize esir etmemek, ondan âdil şekilde yararlanmak, yorumlarına götürmüştür. Ne insan esir olacak ne de tabiat. İkisini de aziz olarak görüyorsak ne insana ne de tabiata işkence edebiliriz. İş ve emek ahlâkı da gerek tabiata gerekse bizzat insanın tabiatına, emeğine göstermemiz gereken saygıdan kaynaklanmaktadır.

Bu K. Marx ve Marksistlerin maddeci alt-yapı, üst-yapı teorisinden farklı bir şey; çünkü arka planında engin bir maneviyat ve derin bir İslâm metafiziği var. O yüzden bir sohbet sırasında Nurettin Topçu, "*Marksizm'in kendisi bâtil, fakat dâvası haklı*", demişti. Kendisi bâtil, çünkü maddenin ötesine geçemiyor; dâvası haklı, çünkü kutsallardan biri olan emeğin hakkını güdüyor.

Kapitalist Batı'dan vazgeçtik, İslâm dünyasına bakalım, ondan da vazgeçtik güzel ülkemize bakalım; suyun, havanın, ormanın, ağacın tahrip edildiği; insan haysiyeti ve emeğin yerlerde sürünür olduğu, inanan-inanmayan herkeste lüks tüketim ve şatafat kültürünün ayyuka çıktığı; Topçu'nun kavramlarıyla söylersek "*zorba-esir medeniyetleri*"ne doğru koşan güzel yurdumuza bakalım. Bütün bunların merkezinde itirazsız yaşayan her kademedeki insanımıza, özellikle de Müslüman insanımıza, aydınımıza, finans-kapital fetvacısı, kılıfçısı sözde "ulema"mıza bakalım. Ve ondan sonra Nurettin Topçu'nun *Ahlâk Nizamı*'nı okuyalım, belki farklı bir şeyler dendiğini anlarız.

E. Eker: Kendisinin Zeyrek'te imamlık yapan Hoca Abdulaziz Bekki Efendi'ye intisaplı olduğu söylenir. Nurettin Topçu'nun özelde tasavvufa bakış açısı genelde ise dine bakış açısı nasıldı?

M. Kök: Hoca'nın tasavvufa bakışını özetle anlamak için, bu işin hem genelinde hem de Topçu özelinde ehil olan Mustafa Kara'ya kulak vermek lâzım aslında. Kısaca fikrimi beyan etmem gerekirse; önce *Nurettin Topçu'da Din felsefesi* başlıklı tezimde kısaca arz ettiğim gibi, Hoca'nın tasavvuf anlayışı kendi *irade felsefesine* dayanmaktadır. Gerçekte Vahdet-i vücudçu olan Topçu, bize göre bu işin de sadece Metafizik cihetinde kalmamış, onu asıl ahlâk dâvasına basamak yapmıştır. Tasavvufta bilindiği gibi iki tane daha birlik

teorisi var: Vahdet-i Ŗuhud ve vahdet-i kusud. Bu  c nc s , bilindiği gibi, Allah'ın kasd ve iradesiyle bir olmak, kendi iradesini O'nun iradesinde fenâ kılmak demektir. Bu neyle olur? Bu ahl k  davranıŖlarımız sırasında il h  iradeyi hep gözetmekle, kendi irademizin il h  iradeye iŖtirak ettirilmesiyle olur. Bir haksızlık karŖısında bizde bir isyan duygusu peyda oluyorsa, Nurettin Topçu'ya göre bu bizde h kim olan il h  iradenin isyan etmesi demektir. *İsyan Ahl k *'nda "Allah'ın İnsanda İsyani" diye bir bölüm var ki, felsefi terminoloji içerisinde öz ve espri olarak bunu konu alır. Mutasavvıfların, "Allah'ın ahl kıyla ahl klanmak" ifadesi de aslında bunu izaha yöneliktir. Benim anladığım kadarıyla Nurettin Topçu'nun ahlâk dâvası bu anlamda,  c adet birlik teorisinden  c nc s  üzerine, bizde pek iŖlenmeyen, kendi eserlerinde de geçmeyen vahdet-i kusud nazariyesine oturmaktadır. O, *İsyan Ahl k *'na mistik ilke olarak aldığı Hall c'ın "Ene'l-Hakk" sözünü de bu eserde "Ben Hakikat'im" diye, baŖkalarında "Ben Allah'tayım" diye tercüme etmiŖtir. Her ikisinde de bize göre, kendi ahlâk felsefesi açısından Hall c'ın bu sözünü "ben varlığımdan ziyade, irademle il h  Hakikat'teyim, ona kavuŖtum, iŖtirak ettim" anlamında yorumlamak istemiŖtir.

Kant'da ahlâkın varlığı, Allah'ın varlığına, Topçu'da ise Allah'ın varlığı ahlâkın varlığına delildir; bu anlamda aslında her ikisinde de Allah dâvası ile ahlâk dâvası birleŖmektedir.

Nurettin Topçu, mistik felsefesiyle yetinmeyip onu "kalp tekniği" ile tecrübe edecek, yaŖayacak ortamı da aramaya koyulunca çok dervif soruŖturmuŖ, hiç birinde aradığı ruhu bulamamıŖ, sonunda aynı zamanda bir ahlâk timsali olan Abdülaziz efendiye de bu sebeple baĐlanmıŖtır. Topçu'nun gerek genel felsefesi, gerekse tasavvuf metinleri bu açıdan okunursa daha kolay anlaŖılır diye d Ŗ n yorum.

Mustafa Kara Hoca'ya gelince, N. Topçu'ya dair en mufassal tasavvuf  a-lıŖmasını, m thiŖ bir ifadeyle "Mahviyete  Ŗık, İŖtihara D Ŗman Bir Dervif" adı altında -burada mahviyet yani alçakgönüllülük, iŖtihar yani Ŗ hret bulma- ayrı basım olarak yayımlamıŖtır. *Kırkıncı Yıl Bilgi Ŗ leninde* ise, "Nurettin Topçu Bir S fi mi idi?" sorusunu sormuŖ, onun meŖrebinden ve yetiŖme tarzından, üslup ve yaŖantısından, beslendiği kaynaklardan hareketle  veysi olabileceğine kanaat getirmiŖtir. Her iki makaleyi de gençlere önemle tavsiye ederiz.

Nurettin Topçu'nun dine bakıŖ açısı ise bir cümleyle söylersek, bütün dinlerin niha  gayesinin ahlâk olduğu d Ŗ ncesindedir. Bu, dinlerin doktriner tarafını, ibadet ve muamel t cihetlerini önemsememe anlamında değil, aksine hepsinin akıp ulaŖacaĐı denizin ahlâk deryası olacağı, ona ulaŖmayan hiçbir dinin varlık sebebinin anlaŖılamayacaĐı Ŗeklinde  zetlenebilir.

Bunun dıŖında onun İslâm mihverinde günümüz din anlayıŖlarına ne söyleyeceği konusu ise, baŖlı baŖına sorulması gereken bir soru olup demin

andığımız vefatının kırkinci yılı münasebetiyle Aralık 2015'te İstanbul'da düzenlenen *Kırk Yıl Sonra Nurettin Topçu Bilgi Şöleni*'nde "Nurettin Topçu Günümüz Din Anlayışlarına Ne Söyler?" başlığı altında tarafımızdan sunulmuştur.

E. Eker: Nurettin Topçu hikâye, roman ve şiir yazarlığı da olan kalemi kuvvetli bir şahsiyetti. Kendisi ile ilgili yazılan eserlerin kahir ekseriyetinde Hoca'nın bu yönüne de vurgu yapıldığını görebiliyoruz. Örneğin Orhan Okay "Her yazısı ruhumun damarlarına şifa verici bir ilaç gibi giren bu büyük adam" diye bahseder Topçu'dan. Siz kaleminin kuvvetini neye bağlıyorsunuz? Kimi yazılarda çokça okuduğunun altı çizilerek buna bağlanıyor bu mahareti mesele. Sadece fazlaca okuması mı acaba bu özelliği ona kazandırmış sizce?

M. Kök: Kalem erbabı olmak her şeyden önce "Allah vergisi" bir yetenek işi, malûm. Ondan gayrisi, muhakkak ki eğitim, muhitinde bulunmak ve kitap dünyasının adamı olmak vs. gibi alt-yapıyı gerektirir. Nurettin Topçu bütün bunları yakalamış, şans ve kısmet kabilinden iyi çevrelerde bulunmuş, büyük insanlara rast gelmiş veya onları kendisi arayıp bulmuş. Sadece okuması, ona bu özelliği asla kazandırmış olamaz sanıyorum. Hoca, bilinen manasıyla "kitap kurdu", o anlamda çok okuyan, her şeyi okuyan bir insan değil diye biliyorum. Ama okumalarında fevkalâde seçici olduğunu, çok nitelikli okumalar yaptığını anlıyoruz. Bir yazısında okuyucuya da bunu tavsiye eder. *İsyân Ahlâki*'nin bibliyografyasına bakınız; iki buçuk sayfadan ibaret. Ama göz atınca ne kadar önemli kitaplar seçebildiğini hemen anlıyoruz.

Bunların dışında, onun bir tabiat âşığı olduğunu biliyoruz. Daha Avrupa'da öğrencilik yıllarında oranın tabiat güzelliklerini olabildiği kadar tanıma iştiafında olduğu belli. İstanbul'da talebeleriyle birlikte sık sık su başlarına çıktığını veya boğaz yürüyüşü yaptığını, anne memleketi Kemaliye/Eğir'e gittiğinde bir suyun başında saatlerce oturup seyrettiğini, Mustafa Kutlu Hoca'ya Munzur suyunun köpük köpük akışını defalarca anlattırıldığını okuyanlar da bilir. Emin Işık hoca bir radyo konuşmasında tabiat aşkını ayrıntısıyla anlatır. Güzel havalarda, özellikle baharda bazen haftada iki gün yalnız başına erkenden Çamlıca tepelerine çıkıp geç saatlere kadar orada kaldığını söylüyor. Hatta bir sefer sorulduğunda, Hoca, ilhamın kitaplardan çok tabiatta olduğunu söyler. Tıpkı Jean-Jac Rousseau gibi. Kendisinin hayranlık duyduğu tiplerden birisi zaten Rousseau'dur. Artvin'e Edebiyat öğretmeni olarak atanan sevgili öğrencisi Orhan Okay'ın, oradan yazdığı mektubuna cevap verirken, "O gökleri içine sindir, o dağların hepsini benliğine doldur, ah seninle beraber olsam!" diye âdeta iç geçirir (*Anadolu'dan Hatıralarla Nurettin Topçu'dan Mektuplar* kitabında). Ayrıca onun genelde tabiat, özelde Anadolu düşkünlüğü için, *Taşralı*'daki hikâyelere ve Refik Halid'e ithaf ettiği "Anadolu'yu Gördüm" yazısına bakmak lâzım (*Hareket*, S:22., 1967). Topçu'daki bu tabiat düşkünlüğünün arka plânında yine felsefî ve dinî bir tavır vardır. Ali Birinci Hoca'ya yazdığı bir mektupta, "En samimi dostluklar tabi-

attadır. Bu yol dinin de ge ek yoludur. Taklit dinine değil de Allah'a giden yol tabiat tapınağından geçmektedir” der.

Ayrıca Topçu'nun bir sanatkâr mizacı olduğunu biliyoruz. Sonraki yazacağı hikâyelere gelmeden, daha on sekiz yaŖında *Reh * adlı tek romanını yazmaya baŖlıyor ve Avrupa dönüşü bitiriyor. Fevkal de psikolojik-platonik bir aŖk romanı. Güzel sanatların hemen hepsine d Ŗkündür. Musikinin insan ruhunu arındıracağına inanır ve Batı klasiğinden Beethoven'a, bizim klasiğimizden Dede Efendi'ye hayrandır. Heykel sanatının inanç bakımından hâlâ da hoŖ karŖılanmadığı memleketimizde, mistik-dindar bir d Ŗ n r olarak  nl  Fransız heykeltıraŖı Rodin hakkında yazdığı “*Rodin'in Sanatı*” baŖlıklı yazısı harikadır.

Bütün bunlar, yani kitapların dünyası yanında tabiat ve sanat aŖkı onda bir i  zenginliği, ilham zenginliği peyda etmiŖtir. Kaleminin gücü bence bütün bunların bileŖkesi olsa gerek.

E. Eker: Nurettin Topçu'nun tanınırlığı konusuna gelirsek; bahsedildiği üzere sizce de geç tanınmıŖ veya keŖfedilmiŖ bir Ŗahsiyet midir coğrafyamızda? Hak ettiği ilgi ve alâkayı yaŖarken görmüş m yd  sizce?

Mesela İsyân Ahlak'ının önsözünde Ŗ yle bir c mleniz var; “*Rahmetlinin, eserini tercüme edilip yayımlanmasını isteyen talebelerine ve arkadaŖlarına 'kim okuyacak ki' diye cevap verdiğini biliyoruz.*”

Hocanın “*kim okuyacak ki*” ifadesini nasıl okumak gerek; direkt kendisi ile al kalı bir durum mu, toplumda ilim adamlarının itibar görmemesinden kaynaklı mı, yoksa genel bağlamda okumayan bir nesilden dolayı bir hayıflanma mıydı bu acaba? Kitapta kısaca değiniyorsunuz ancak  zet olarak dinlemek isteriz sizden?

M. Kök: Sorunuzun birinci kısmı için bir bakıma evet; o, yaŖarken Ŗu andaki tanınırlığı ve okunurluğu  l s nde değildi herhâlde. Kitaplarındaki baskı sayıları ve hakkında yapılan  alıŖmalar, bilimsel toplantılar öyle söylüyor. Bu anlamda geç keŖfedildięini söyleyebiliriz. Birçok büyük adamın baŖına da gelen türden bir gecikme denilebilir.

İsyân Ahlakı'nın yayımlanma talebi karŖısındaki tavrına gelince; parlak bir akademisyen olduğu hâlde lise öğretmenliğine mahk m edilmesiyle doğrudan al kalı bir husus olsa gerek. Bilimde ve felsefede ileri memleketler, böylesi yetiŖmiŖ elemanları yurt dıŖlarından ne fedak rlıklarla temin ederken, siz hele de o yıllarda ne zorluklarla okuttuğunuz ve dıŖarıda baŖarısı kayda girmiŖ bir felsefe adamını  n yargılarınıza hapsederseniz, o da sizde bir bilgi, bilim ve kültür kaygısı olmadığını söylemekte haklıdır. KonuŖmamızın baŖında naklettik; henüz yirmi beŖ yaŖında iken, elin memleketinde yabancı dilde sunduğu parlak doktora tezi  zerine Sorbonne gibi bir  niversite ona

hocalık teklifi yapabiliyor. Niçin? Çünkü onlar bilimin, sanatın ve felsefenin kıymetini bizden daha çok biliyorlar da ondan. Vaktiyle biz biliyor iken biz yükseklerde idik. Bizimkisi bu çağda hâlâ tarihî bir nostalji olmaktan öteye gidebilmiş değil. Biz hâlâ Fatih-Akşemsetdin veya Molla Gürani; ya da Yavuz-İbn Kemâl kıssalarını anlatarak avunalım. Kıssa çok, kıssa anlatan daha çok. Ama hisse aldığı gösterip hayata uygulayan var mı? İşte o hâlâ pek yok?

Ne demişti Maurice Blondel: “Şarkta daha yüz yıl felsefe yapılamaz!” Topçu ne demişti ve zımnen de ne demek istemişti: “(Hayır yapılabilir), ben memleketime hizmet için Anadolu’ya koşacağım!” Bunu deyip de arkasından doçent de olduğu halde gördüğü muamele karşısında ne yapsın! Ayrıca doçentlik tezi olan Bergson’u da yayımlatmak için Ezel Erverdi ve arkadaşlarının Hoca’yı zor razı ettiklerini biliyor musunuz? Bütün bunlar karşısında Nurettin Topçu demiş oluyor ki: *Evet, Blondel Hoca haklıymış, Şarkta henüz felsefe yapılamaz.*

Peki, şimdi rahatça ve her kesimi kapsayacak genişlikte yapılıyor mu? İnşallah, diyelim. Birisi çıkar da, “ya bir-iki yıl önce ilâhiyat fakültelerinden felsefe derslerini kaldırma teşebbüsüne ne diyelim?” derse! Biliyoruz ki, Nurettin Topçu, “*Felsefe bilmeden Kur’an’ı anlamak mümkün değil*” derdi. Ve hâlâ, Kur’an’ın felsefesini yapamadığımızdan yakınırды.

E. Eker: Hocam, Nurettin Topçu’nun vefatına yakın Necip Fazıla yaşadığı bir anekdottan bahsedilir. Son defa bir görüşmeleri olmuş. Bu olay hakkında bilginiz var ise sizden dinlemek isteriz:

M. Kök: Efendim Necip Fazıl Üstad, *Bâbîâli* kitabında olayı kendi penceresinden anlatır. Yazının başında Nurettin Topçu’yu nasıl tanıdığı ve ilişkilerine dair bilgiler verir, taktirkâr ifadelerle evinde ziyaret edişini, 1950’de “Büyük Doğu Cemiyeti” diye kurduğu derneğe dâvetini aktarır; ortasında bazen incitici, bazen tahfif edici yorumlara gitmekle kalmaz, “İslâm sosyalizmi” konusundaki tartışmalarını da hatırlatır. Bu noktadaki ayrılık ve aykırılıklarının gittikçe büyüdüğünü, bazı konferanslarında Topçu’ya şiddetle çatışından ötürü, bu tavrın “âdeta nefrete dönmüş” olduğunu yazar. Ben o konferanslardan birini bizzat dinleyenlerdenim. Sonunda da bu hasta ziyaretini nakleder.

Kitabındaki nakle göre, Yurdağül Dağoğlu Üstada gelip Nurettin Beyin ağır hasatlığını ve kendisini görmek istediğini haber veriyor. Necip Fazıl, “*Hemen fırladım, son nefesleri hengâmesinde beni görmek istemesini, şeriatı sığmaz fikirlerinden dönüş diye yorumladım*” diyor. “*Şeriatı sığmaz fikirler*” ifadesine dikkat buyrulsun! Ardından hastanedeki hasta hâlini tasvir ediyor; “*ziyaretinden memnun ve mes’ud*” olduğunu söylüyor. Sonra devam ediyor: “*Aramızdaki ayrılık ve aykırılığa hiç değinmedi, dereden-tepeden konuştu ve*

Ŗoyle dedi; ‘Artık kendimi tabiate vereceğim. Ondan baŖka kucağına atılacağım hiçbir Ŗey tanımıyorum!’ Yolda aramızı bulmaya  alıŖan üzüntülü gence dedim ki; ‘Hocanızın ruhi halini pek beğenmedim. Son anlarında onda beklediğim ruhaniyeti bulamadım. Allah hidayet nasip etsin.’”

Ve iki gün sonra ölüm haberi  zerine Ŗoyle dua ettiğini söylüyor; “Allah her mü’mine rahmet etsin. O da böyle gelip gidenlerden...”

Bu en hafifinden “hayret- miz” ifadelerin kitapta yayımlanmasının ardından Topçu’nun talebeleri, o zamanın genç Hareket ’leri, arkadaŖlarımız çok rahatsız oluyorlar. Hocalarının ardından ona yöneltilen “Ŗeriata sığmaz fikirler”e sahip olduğu ve “tabiat ı”lığı, bundan yapılan çıkarımla iŖi “deizm’e kadar vardırđı” imalı isnadına cevap olsun diye Hareket’in o meŖhur “Mahkeme” sayısını yayımlıyorlar (1976/115. Sayı). O yazının D. Mehmet Doğan’ın alt yapı hazırlığında kotarılmıŖ bir ekip  alıŖması olduğunu biliyoruz. Biraz ayrıntılı olarak sırası gelmiŖken “Mahkeme” yazısına yer verip, talebelerinin Topçu Hoca’yı nasıl savunduklarını gösterelim, aksi takdirde konu eksik kalır.

Mahkeme, vaktiyle 1945’den itibaren Necip Fazıl’ın Büyük Doğu’larda uyguladığı, Tevfik Fikret’ten Mehmet  kif’e kadar uzanan meŖhur edip ve Ŗairleri, edeb  yönleri, Ŗairlikleri, fikir ve ideolojileri bakımından kurgusal pl nda yargılama tekniğidir. Savcısı da, h kimi de kendisidir. Meselâ Mehmet  kif’le ilgili olanı, onu Ŗair saymayan, fikrini Abduh ve Efgan  taklidi kabul eden, ideolojisini k  mseyen, en azından tahfif edici ifadeler ve hükümlerle dolu bir yargılama...

Hareket  gençler de aynı teknikle Necip Fazıl’ı kurgusal olarak yargırlarlar; mahkeme reisi tarafından yaŖayanların kendileri,  lm Ŗ olanların ruhlarını çağrılarak Ŗahitler dinlenir ve hükme varılır.

Savcı ilk Ŗahitleri dinlendikten sonra m tal asını verir ve ardından amme Ŗahitleri olarak Nurettin Topçu, Abdullah Uçman, Osman Yüksel, İsl mcı Genç ile Genç Fakih’in çağrılmasını talep eder. Bunlardan Nurettin Topçu ile ilgili olan kısımda; ifadeye çağrılan Topçu’nun ruhu, N. Fazıl ile olan münasebetleri konusunda geniŖ açıklamalarda bulunur. Özetle ifade edersek; 1925’lerden beri N. Fazıl’ı gıyaben tanıdığını, kendisinin 1939’dan itibaren *Hareket Dergisi* yayınıyla mevcut düzene muhalif tavrını, N. Fazıl’ın da özellikle 1948’den sonra aynı muhalif tavrı gösterdiğini, bu yüzden hedef ve tavır birliklerinin oluŖtuđunu, fakat onun sebatsız ve iradesiz olduğunu, bir yandan müsrif hayat yaŖarken diğer yandan devlet ricaline ve tüccara avuç açtığını, onun bu zaaflarını gidermek ve m Ŗterek mücadele etmek için bir adım attığını, 1959’da Büyük Doğu neŖriyatına katıldığını ama onun korkunç bir iradesizlik içinde bulunduğunu, hatta bir defasında ağlayarak “*kurtulamıyorum bu hayattan*” diye nefsi buhranını itiraf ettiğini, 1960 ihtil li sonunda ise Anadolu’ya birlikte çıkıp dava için para toplama teklifinde bulunduğunu ve fakat kendisinin reddettiğini, onun üzerine 1964’te Büyük Doğu’da hedef

arak, hakkında “*marazî bir ruh haline sahip olduğu*” ve “*sıkı bir tedaviye muhtaç bulunduğu*” iddialarını yazdığını, “*İslamî sosyalizm’i, zemzeme katran karıştırmak, İslam’a ihanet etmek*” olarak vasıflandırdığını, oysa 1958’lerde, kendisini övdüğü yıllarda seminer ve yazılarında gelecekteki Anadolu’nun iş ve maddî planından bahsederken bu kavramı kullandığını, o zamanlar bir reaksiyon ve hayatının sonuna kadar da ciddi bir tenkit görmediğini, nihayet milliyetçi basın temsil ettiği kabul edilen *Yeni İstanbul Gazetesi*’nde birlikte yazdıkları dönemde de “*orada-burada aleyhine sözler söylemesi*” üzerine çok kırıldığı, bu yüzden gazetede bir karşılaşmalarında uzattığı elini, “*elinin kırılacağı*” söyleyerek sıkmadığını, belki bunun da kendi kusuru sayılabileceğini; ama ondan sonra da kendisine karşı itham ve hücumlarını artırdığını, anlatır.

Topçu’nun ardından dinlenen şahit Abdullah Uçman ile Genç Fakih de Topçu’yu teyid eden şahitlikte bulunurlar. Uzun bir yargılama ve ilginç bir karara bağlanan mahkemenin geri kalanı konumuz dışındadır. Ama bütüncül bir Necip Fazıl portresi için özellikle Üstad’ın muhiplerince mutlaka tamamı okunması gereken bir yazı.

Yazının ardından -ilginçtir- Üstad’dan tek kelimelik cevap çıkmaz. O polemikleriyle meşhur, cerbezeli, dev adam, zamanın -muhtemelen tıfıl gördüğü- birkaç isimsiz delikanlısı karşısında susmayı tercih eder. Ta ki, 1980’li yıllarda *Rapor*’ların baskılarından birisini de Hareketçilere/Dergâhçılara yaptırma ihtiyacı duyar, Ezel Erverdi arkadaşımız baskıyı yaptırır ve para da almayınca Üstad teşekkür için Dergâh’a gelir. Kahvesini içerken Ezel Bey’le aralarında şu minval bir konuşma geçer;

- *Niye yayımladınız o Mahkeme yazısını?*
- *Siz niye yayımladınız Hocamız hakkındaki o yazıyı?*

Muhaverenin devamını Ezel Ervedi’nin, bu konunun da içinde olduğu *Nurettin Topçu* kitabı yayınlanınca okuruz inşallah.

Niye bu kadar ayrıntıya girdiğimiz sorusu akla gelebilir. Mademki bu, milli düşünce ve dava tarihimize mal olmuş iki önemli sima arasındaki kırgınlık ve küskünlük, sadece şahsî kapris ve mizaç meselesinin ötesinde bir takım motiflere de bağlanıyor, o halde artlarından gelen nesillerin “doğruları, sadece doğruları” bilmek gibi bir haklarını gözetmek gerek. Ki, doğru işler, doğru modeller esas alınarak yapılsın.

Bu ayrıntı yeni bir polemige, hatta “ayrılık ve aykırılıklar”a sebep olur diye endişe etmek gerekmez miydi dersiniz eğer; hayır, rahmetli Üstad’ın sağlığında başlatmak istemediği polemigi kim, neden başlatsın?

E. Eker: Peki Hocam, sona yaklaşırken; günümüzde Hoca’nın mirası diyebileceğimiz eserleri gereken ilgi ve alakayı görmekte mi? Örneğin Süley-

man Hayri Bolay, “*Türk DŖncesinde Gezintiler*” isimli eserindeki “*Tanıdığım Nurettin Topçu*” baŖlıklı yazısını Ŗyle bitirir: “*Onun fikri ve felsefi değerinin günümüzde tam olarak ortaya konmuŖ olduğunu söylemek, biraz zordur. Ama bunun yapılması mutlaka lazımdır.*”

M. Kök: Evet, Nurettin Topçu Hoca’nın, fikri ve felsefi planda ortaya koyduğu bizce de çok önemli eserlerinin, lyık olduğu derecede okunduğu ve tanındığını söylemek zor. Ama Ŗimdiye dek vermeye alıŖtıęımız izahata bakılarak, onun gibi, anlaŖılmak için felsefi bir alt yapı gerektiren insanların, hele de felsefeyle arası çok da hoŖ olmayan toplumlarda zaten çok okunması beklenemez. Ŗu var ki, Nurettin Topçu, kllyatının yayımlanmaya baŖladıęı son yirmi yıl içinde, özellikle son on yıl içinde dnden daha çok okunduğu muhakkak. *İsyan Ahlâki*’nden baŖka *Var Olmak*, *Maarif Dvası* gibi eserleri beklenenin üzerinde baskı sayılarına ulaŖtılar denilebilir. Bu eğilim devam ettikçe daha çok anlaŖılacaęını, anlaŖıldıka da yeni nesillerin ondan daha çok yararlanacağını mit edebiliriz. Ve sonunda günümüzde değilse de gelecekte fikri ve felsefi değerinin tam olarak ortaya konmuŖ olacağını söylemek mümkün olacaktır.

E. Eker: Hocam son olarak, Nurettin Topçu ile ilgili hatırlarınızdan çıkmayan bir anınızı veya onunla ilgili eklemek istediğiniz herhangi bir nokta varsa dinlemek isteriz.

M. Kök: Birkaç tane var, ama renkli olsun diye, hadi ben yine size Necip Fazıl’a iliŖkin olan birini anlatayım. Necip Fazıl’ın Ŗairlik ve yazarlık Ŗhretinin hayli zirvelerde olduğu, sanırım Büyük Doğu Fikir Kulüpleri’nin de art arda kurulduğu zamanlardı. 1966 bahar veya gözü olmalı; *Hareket* yazıhanesinde Nurettin Hoca’yı dinliyoruz. Ezel Erverdi, Mehmet Doğan -Kayserili- ve Emin IŖık Hoca ile beraber kardeŖi Abidin Bey’in de olduğunu tahmin ediyorum. Kalabalık değil, 6-7 kiŖiyiz. Bir Ŗekilde Ŗiirden bahsedildi ve söz “Necip Fazıl’ın büyük Ŗairlięi”ne intikal etti.

Emin Bey, N. Fazıl’ın “*Canım İstanbul*” Ŗiirinin çok güzel olduğunu syleince, Hoca okumasını bekledi galiba; yahut Emin Hoca spontane bir Ŗekilde okumaya baŖladı:

*“Ruhumu eritip de kalıpta dondurmuŖlar,
Onu İstanbul diye toprağa kondurmuŖlar...”*

Ŗeklinde daha birkaç mısra okumuŖtu ki, Hoca “*Tamam tamam Emin, yle güzel Ŗiir olmaz; N. Fzil’in en güzel Ŗiirleri, çok geç yaŖlarda yazdığı duygu yüklü olanlardır. Diğerlerinin çoğunda, hatta ‘Kaldırımlar’da bile zeksının izleri görülür*” dedi. Anlıyorduk ki Hoca’ya göre Ŗiir, zeknn hkim olmadığı duygu iŖidir. Ve Necip Fazıl’ın büyük Ŗairlik dönemi, Ŗhretinin dorukta olduğu o yıllar değil, daha eskisi, tam da gelik yıllarıdır.

E. Eker: Hocam gerçekten dolu dolu bir söyleşi oldu benim için. Nurettin Topçu'nun yaşayan şahitlerinden biri olarak sizlerden dinlediğimiz bu bilgiler oldukça kıymetli ve vakit ayırdığınız, bu özel insan hakkında önemli bilgiler verdiğiniz, anılarınızı paylaştığınız için size çok teşekkür ederiz. Umarız bu söyleşi bu toprakların, bu coğrafyanın bir değeri olan ancak halen daha yeterince kıymeti bilinmeyen merhum Nurettin Topçu'nun yeni nesiller tarafından keşfedilmesine, okunmasına, anlaşılmasına, üzerinde düşünülmesine ve buradan hareketle günümüze ışık tutan fikir ve yorumların sadır olmasına vesile olur.

M. Kök: Nurettin Topçu merhumu, başta genç nesiller olmak üzere, entelektüel arayışları olan kimselere bu kadar tafsilatlı bir şekilde tanıtmak istediğiniz için biz size teşekkür ederiz.